

Nauji Riešės bažnyčios istorijos duomenys

Rūta Janonienė

Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas, Dominikonų g. 15, 01131 Vilnius

El. paštas ruta.janoniene@gmail.com

Straipsnyje siekiama atskleisti senosios, 1944 m. vokiečių sudegintos, Riešės bažnyčios istoriją, aptarti jos architektūros ir vidaus įrangos raidą. Apie šią bažnyčią iki šiol mokslinėje literatūroje tik užsiminta. Rengiant straipsnį¹ daugiausia remtasi XIX–XX a. I pusės bažnyčios vizitacijų aktais, iš dalies išlikusia naujos miestelio bažnyčios statybų dokumentacija. Svarbiausia paskata imtis šio tyrimo buvo Lietuvos valstybės istorijos archyve esančios Jano Bulhako nuotraukos, kuriose užfiksuotas senojoje Riešės bažnyčioje buvęs Simono Čechavičiaus paveikslas „Šv. Stanislovo Kostkos vizija“. Šis kūrinys iki šiol nebuvo minimas nė vienoje Čechavičiui skirtoje publikacijoje.

RAKTAŽODŽIAI: Didžioji Riešė, Riešės (Gulbinų) Raudondvaris, Jonas Kazimieras Zyberkas, Verkių dominikonų vienuolynas, Simonas Čechavičius, šv. Stanislovas Kostka

Riešė – nepaprastai įdomi vietovė prie Vilniaus, su painia, kol kas menkai tyrinėta istorija. Tas pats pasakytina ir apie Riešės bažnyčią. Dabartinė Šv. Vyskupo Stanislovo titulo bažnyčia pastatyta tik XX a., bet jos istorijos gijos siekia XV a. ir susijusi su keliomis įvairiu metu bei skirtingose vietose stovėjusiomis katalikų koplyčiomis. Žinoma, kad Jonas Goštautas 1433 m. Riešės valdas užrašė Vilniaus katedrai, o XVI a. I pusėje kanauninkas Martynas Dušnikietis ten pastatė mūrinę Švč. Mergelės Marijos Vardo koplyčią². Nei kaip ji atrodė, nei kurioje vietoje stovėjo – neaišku. Jai sunykus, XVII a. pabaigoje kapitulos rūpesčiu pastatyta nauja, matyt, medinė koplyčia. Literatūroje minima, kad 1776 m. Kazimieras Plateris pastatė koplyčią Kapitulos arba Kalno Riešės dvare (šiuo atveju ne visai aišku, ar koplyčia buvo vieša ar privati). Turbūt ją galima tapatinti su 1783 m. Verkių bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos akte paminėta jos žinioje esančia koplyčia Riešėje³.

XVIII a. pabaigoje rašytose Verkių dominikonų bažnyčios metrikų knygose ir XIX a. I pusės vizitacijų aktuose ne kartą minima Didžiosios Riešės dvaro koplyčia, stovėjusi „prie Giedraičių vieškelio“⁴. Jos vieta gerai matoma 1925 m. Riešės apylinkių žemėlapyje (1 pav.). Toliau straipsnyje pateikti duomenys yra susiję būtent su šiuo sakraliniu pastatu.

1 Straipsnis parengtas pagal Lietuvos mokslų akademijos internetinėje svetainėje paskelbtas publikacijas (Janonienė, R. Nauja apie senąją Riešės bažnyčią, 2021 11 04, <http://www.lma.lt/news/1369/38/Nauja-apie-senaja-Rieses-baznycia>; Janonienė, R. Nustatyta XIX a. pradžios rankraščio autorystė, 2021 10 14, <http://www.lma.lt/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=1339&cntnt01returnid=53>], jas papildant naujais duomenimis.

2 *Acta* 2015: 241.

3 [Verkių bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1783 m.]. *LVIA*. F. 694. Ap. 1. B. 3989. L. 7v.

4 [Dominikonų vienuolynų vizitacijų aktais, 1819 m.]. *LVIA*. F. 694. Ap. 1. B. 3662. Koplyčia stovėjo dabartinių kapinių teritorijoje, netoli tos vietos, kurioje vėliau pastatyta dabartinė miestelio bažnyčia.

1 pav. Riešės apylinkių žemėlapis (fragmentas), 1925 m. Varšuvos nacionalinė biblioteka

Koplyčios istoriją tenka rekonstruoti iš užuominų įvairiuose vėlesniuose šaltiniuose. XIX a. Verkių bažnyčios dokumentuose nurodoma, kad medinė Švč. Mergelės Marijos Vardo koplyčia Didžiojoje Riešėje buvo pastatyta 1790 m., pašventinta 1795 m., joje buvo vienas altorius, bronzinė paaukuota komunalinė, sidabrinė mišių taurė su patena⁵. Taigi jos pradžia sietina su tuo metu Didžiąją Riešę ir Gulbinų Raudondvarį⁶ valdžiusiais Idziu ir Marija Hilzenais.

1798 m. šias valdas iš Hilzenų įsigijo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės generolas leitenantas Jonas Kazimieras Zyberkas (Sieberg zu Wischling,

5 [Dominikonų vienuolynų vizitacijų aktai, 1830 m.]. *LVI A*. F. 694. Ap. 1. B. 3776. L. 275v; [Riešės bažnyčios dokumentai, 1911–1921]. *LVI A*. F. 604. Ap. 1. B. 10313. L. 1.

6 Kitaip vadinamas Riešės Raudondvariu.

1742–1820)⁷ – Livonijos vaivados barono Juozapato Zyberko (1684–1776) ir Magdalenos Budbergaitės (1712–1770) sūnus. 1775–1780 m. jis ėjo Livonijos vaivadijos vėliavininko pareigas⁸, 1792 m. tapo LDK kariuomenės generolu leitenantu, buvo apdovanotas Baltojo Erelio ordinu⁹. J. K. Zyberkas buvo vedęs Jadvygą Platerytę (apie 1780–1833). Pagrindinis šio didiko dvaras buvo Dvietė¹⁰ – nuo XVIII a. pradžios vienas svarbiausių Zyberkų dvarų Sėlijoje (dab. Latvija, Alūkštos savivaldybė), tačiau netoli Vilniaus esantys dvareliai dėl patogios savo padėties buvo dažnai lankomi. Įdomių duomenų apie Riešę ir kitus Zyberkų dvarus randame 1800–1803 m. rašytame J. K. Zyberko dienoraštyje, saugomame Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje¹¹.

Sprendžiant iš įrašų dienoraštyje, pirmaisiais XIX a. metais J. K. Zyberkas nuolat keliavo tarp savo valdų, neretai užsukdamas ir į giminių dvarus. Dažniausiai keliauta tarp Riešės (Raudondvario), Vyžuonų bei Dvietės. Šiuose dvaruose 1800–1803 m. vyko įvairūs statybos ir remonto darbai, atrodo, daugiausia susiję su ūkinio sektoriaus gerinimu. Tarp dvarų keliavo ir meistrai, pavyzdžiui, stalius Simonas Dubčinskis (Dubczynski) iš Dvietės buvo pasiųstas į Raudondvarių¹². Vyžuonose, tuo laikotarpiu taip pat valdomose Zyberkų, buvo statomas malūnas¹³. Ilgesniam laikui apsisutojęs Raudondvaryje, didikas labai dažnai keisdavosi vizitais su kaimynais Hornovskiais iš vadinamosios Jėzuitų Riešės¹⁴. Kazimieras Hornovskis (1756–1818), Anykščių stalininkas, buvęs vyskupo J. I. Masalskio valdų administratorius, buvo vedęs architekto Lauryno Gucevičiaus našlę Teofilę, kuri Riešėje gyveno iki mirties 1824 m. lapkričio 28 d.¹⁵ Dėl šių aplinkybių su Jėzuitų, arba Hornovskių Rieše buvo glaudžiai susijęs Gucevičiaus vaikų likimas. Architekto sūnus Stanislovas XIX a. viduryje (iki 1863 m.) ėjo šio palivarko ūkvedžio ir patikėtinio pareigas¹⁶. Be to, paaiškėjo, kad J. K. Zyberko patikėtiniu ne vienerius metus buvo Mykolas Kamienski (Kamieński, Kaminski), vedęs vyriausiąją architekto Lauryno Gucevičiaus dukrą Filomeną (susituokė Riešėje 1806 12 23)¹⁷. 1807–1812 m., kol šeima gyveno Zyberkų dvare, Kamienski rūpinosi įvairiais Riešės ir Raudondvario ūkiniais reikalais, tarp jų ir statybomis¹⁸.

Į Vilnių iš Riešės ir Raudondvario buvo vykstama susitikti su reikiamais žmonėmis, aplankyti ten gyvenančių giminių ar draugų, išspręsti teisinius ginčus, įsigyti prekių.

7 Kačinskaitė 2020: 195.

8 *Urządnicy* 1994: 119, 288.

9 *Kawalerowie* 2008: 263.

10 Kitaip – Dveta (vok. *Dweeten*) – dvaras dabartinės Latvijos teritorijoje.

11 [Notatki w rodzaju dziennika w kalendarzach na lata 1800–1803]. *LMAVB RS*. F. 9. B. 68–71.

12 Ten pat. L. 34.

13 Ten pat. L. 14.

14 Dienoraštyje dažnai minima Hornovskių, arba Jėzuitų Riešė, dar vadinama Rusų Rieše.

15 [Pabaisko dekanato bažnyčių metrikų nuorašų knyga, 1824 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 34. B. 20. L. 25v.

16 Janonienė 2017: 223.

17 [Verkių bažnyčios metrikų knyga, 1802–1818 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 10. B. 152. L. 161.

18 Janonienė 2021 10 14.

Įdomu, kad statybinės medžiagos ir įvairūs ūkinei veiklai skirti gaminiai paprastai būdavo perkami Rygoje (dažniausiai per tarpininkus), į Rygą parduoti buvo gabunami linai ir javai, o Vilniuje lankytasi knygynuose, dailininkų dirbtuvėse, teatre, kituose kultūriniuose renginiuose. Būtent iš Vilniaus meno kūriniai keliavo į tuo metu Zyberkų remontuojamas ar naujai funduotas bažnyčias. Pavyzdžiui, 1800 m. vasarą Vilniuje J. K. Zyberkas užsakė neįvardytam tapytojui paveikslą „Jo Malonybei pakamariui“¹⁹ ir pats nusipirko mažą paveikslėlį už 24 rublius. Taip pat brolio vardu pas auksakalį Jastržembskį (Jastrzębski) užsakė mišių taurę, turbūt skirtą Liksnos bažnyčiai ar koplyčiai²⁰. 1800 m. rugsėjo 29 d. Vilniuje sumokėjo skulptoriui Kulikovskiu²¹ už darbą. Gali būti, kad šis skulptorius sukūrė „Antakalnio Jėzaus“ skulptūrą, kuri spalio 18 d. kartu su Liksnos bažnyčiai skirtais paveikslais buvo išsiųsta į Vyžuonas²². Iš ten skulptūra, matyt, turėjo būti pervežta į 1800 m. Zyberkų lėšomis pastatytą Dvietės parapijai priklausiusią Munčių kapinių koplyčią, kurios didžiajame altoriuje, vizitacijos duomenimis, buvo Antakalnio Jėzaus skulptūra²³. 1802 m. pavasarį Zyberkų užsakymu Liksnos bažnyčiai paveikslus tapė Pranciškus Smuglevičius²⁴.

Zyberkų laikotarpiu Riešės koplyčia buvo atnaujinta, deja, apie atliktus darbus turime tik fragmentiškų žinių. Kaip ir kitais atvejais, dailininkų pirmiausia ieškota Lietuvos sostinėje. 1800 m. metų rugsėjo mėn. didikas pavedė Vilniuje gyvenusiam dailininkui Otoselskiui pataisyti šv. Stanislovo paveikslą, 1803 m. Vilniuje užsakė Riešės bažnyčiai indelį kunigo pirštams nusiplauti (*vasculum*), pirko žvakes Riešės bažnyčiai ir koplyčiai²⁵. Paminėtas Otoselskis (Ottosielski) – greičiausiai Konstantinas (1755–1809) arba jo sūnus Juozapas (1784–1843). Viename iš Zyberko laiškų, rašytame apie 1806 m., minimas dailininkas Jonas Rustemas, kuris Riešės bažnyčiai turėjo nutapyti Švč. Mergelės Marijos paveikslą, kitame minimas ir šv. Stanislovo atvaizdas, kuris turbūt netiko naujai pastatytam altoriui, todėl planuota užsakyti dailininkui naują drobę²⁶. Iš lakoniško paminėjimo neįmanoma suprasti, ar kalbėta apie šv. vyskupo Stanislovo ar apie šv. Stanislovo Kostkos atvaizdą. Jau XVIII a. viduryje dvaro koplyčia buvo įrengta ir Riešės Raudondvaryje – lobyno antrame aukšte²⁷. Ji minima ir Zyberko dienoraštyje, bet apskritai apie ją žinių išliko labai nedaug.

19 Turimas omeny J. K. Zyberko brolis Jonas Tadas Zyberkas (1739–1806) – Livonijos pakamarė (1766–1775), Livonijos vaivada (1775–1778), Lietuvos Brastos vaivada, Balninkų seniūnas.

20 [Notatki w rodzaju dziennika w kalendarzach na lata 1800–1803]. *LMAVB RS*. F. 9. B. 68–71. L. 16.

21 Tikriausiai minimas skulptorius Juozapas Kulikovskis, XVIII a. pab. dalyvavęs Vilniaus katedros stiuکو dekoro kūrime (žr. *Lietuvos* 2012: 220).

22 [Notatki w rodzaju dziennika w kalendarzach na lata 1800–1803]. *LMAVB RS*. F. 9. B. 68–71. L. 18.

23 [Dvietės bažnyčios vizitacijos aktas, 1852 m.]. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 320. L. 99v.

24 [Notatki w rodzaju dziennika w kalendarzach na lata 1800–1803]. *LMAVB RS*. F. 9. B. 68–71. L. 49, 50. Liksnos bažnyčioje buvo Smuglevičiaus drobė „Švč. Mergelės Marijos sužieduotuvės“, Liksnos rūmų koplyčioje – jo tapytas „Kristaus prisikėlimas“, o Alūkštos bažnyčioje – „Apaštalų išsiuntimas“ (Drėma 1974: 380).

25 [Notatki w rodzaju dziennika w kalendarzach na lata 1800–1803]. *LMAVB RS*. F. 9. B. 68–71. L. 16, 75v, 76.

26 [J. K. Zyberko korespondencija, 1806–1807 m.]. *LVI A*. F. 1276. Ap. 2. B. 283. L. 50v., 52v.

27 Kačinskaitė 2020: 206.

1819 m. Verkių bažnyčios dokumentuose minima „Riešėje, generolienės Zyberkienės dvare, [esanti] bažnytėlė, į kurią kunigai iš Verkių dominikonų vienuolyno atvykdavo sekmadieniais ir per šventes“²⁸. XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais į sekmadienines šv. Mišias Riešės bažnyčioje susirinkdavo nemažas inteligentų būrelis (be kaimynų Hornovskių, minimi ten besilankantys kun. Juozapas Mickevičius, anatomijos ir chirurgijos profesorius Nicola Renjė, Vilniaus akademijos spaustuvės prefektas Petras Kožuchovskis, architektas Mykolas Šulcas). Tačiau dienoraštyje gausu ir paminėjimų apie Vilniuje Zyberko aplankytas bažnyčias (ypač dažnai užsukdavo į Aušros Vartų koplyčią), bendravimą su vyskupais ir katedros kanauninkais, bernardinų konvento kustodu, Vilniaus universiteto profesoriais (minimos vyskupų Volčackio, Pilchovskio, profesorių Libošico, Britotės, Špitznagelio, Lobenveino, Bekiu, Počobuto pavardės). 1801 m. rugsėjo 1 d. su kompanija nuvyko „apžiūrėti ištuštėjusių Verkių“²⁹. Vienas svarbesnių aprašytų įvykių – dienoraščio autoriaus giminaitės Cecilijos Anelės Zyberkaitės (1737–1819), vienuolės benediktinės, išrinkimas Vilniaus vienuolyno abate 1802 m. sausio 6 d., jos konsekracijos ceremonija ir ta proga vienuolyne surengta puota³⁰. Taip pat plačiau paminėta iškilminga J. K. Zyberko funduotos Švč. Trejybės bažnyčios Šventėje (dab. Latvija) kertinio akmens įmūrijimo ceremonija, įvykusi 1802 m. birželio 8 d.³¹

Po J. K. Zyberko mirties, kai jo našlė ištekėjo už K. K. Platerio sūnaus Kazimiero (1780–1848), ši valda perėjo Plateriams. 1828 m. Verkių dominikonų vienuolyno ir bažnyčios vizitacijos akte³² minima, kad tuo metu vienas dominikonas nuolat gyveno Riešėje ir aptarnavo gerai viskuo aprūpintą koplyčią³³. 1829 m. buvo pašventinta medinė „viskuo deramai aprūpinta“ dvaro koplyčia Riešės Raudondvaryje³⁴. Turbūt tai ta pati iki 1955 m. egzistavusi medinė koplyčia, link kurios nuo gyvenamojo namo vedė medžių alėja (išliko tik jos mūriniai pamatai)³⁵ (2 pav.). Įdomu, kad apie 1833 m. rašytame laiške Kazimierui Konstantinui Plateriui kažkoks senojo meno mylėtojas (parašas sunkiai įskaitomas) pranešė gavęs iš vyskupo Andriaus Benedikto Klungevičiaus tris didelius ir gražius S. Čechavičiaus paveikslus iš uždarytos Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios ir pasidalijo savo viltimis, kad „gerai restauravus, [jie] papuoš būsimą koplyčią, kuri turi būti pastatyta iš a. a. prelado Puslovskio fundacijos“³⁶.

28 [Dominikonų vienuolynų vizitacijų aktai, 1819 m.]. *LVIA*. F. 694. Ap. 1. B. 3662. L. 120v.

29 [Notatki w rodzaju dzienika w kalendarzach na lata 1800–1803]. *LMAVB RS*. F. 9. B. 68–71. L. 38. 1802 m. kovo mėn. gale nusipirko raudonmedžio biliardo stalą iš Verkių. Verkių kolekcijai galėjo priklausyti ir panašiu metu nupirktas šv. Rapolo paveikslas (Ten pat. L. 51).

30 Ten pat. L. 47–47v.

31 Ten pat. L. 54.

32 Kačinskaitė 2020: 218.

33 [Verkių dominikonų vienuolyno ir bažnyčios vizitacijos aktas, 1828]. *LVIA*. F. 604. Ap. 3. B. 1640. L. 306.

34 [Dominikonų vienuolynų vizitacijų aktai, 1830 m.]. *LVIA*. F. 694. Ap. 1. B. 3776. L. 275v.

35 Kačinskaitė 2020: 218.

36 Čia turima omeny Vilniaus Labdarių draugijos koplyčia, pastatyta Puslovskių lėšomis XIX a. 4 deš. [K. K. Platerio korespondencija, 1831–1833 m.]. *LVIA*. F. 1276. Ap. 2. B. 315. L. 95–96. Labdarių koplyčioje kurį laiką buvęs Čechavičiaus „Nukryžiuotasis“ vėliau pateko į Vilniaus katedrą, dabar saugomas Bažnytinio paveldo muziejuje.

2 pav. Liepų alėja Riešės (Gulbinų) Raudondvaryje, 2020 m. Rūtos Janonienės nuotr.

Tai rodo, kad S. Čechavičiaus kūriniai tuo laikotarpiu buvo labai vertinami.

1841 m. K. Plateris Riešės Raudondvarį pardavė dvarininkui Stanislovui Jasinskiui³⁷. 1849 m. Verkių bažnyčios kronikoje paminėta, kad „maršalkos Jasinskio valdose, vadinamose Rieše, esančiose 10 varstų nuo Kalvarijos“, yra jau 40 metų veikianti dominikonų aptarnaujama koplyčia, kurioje šv. Mišios vyksta šeštadieniais³⁸.

1867 m. caro valdžia nutarė uždaryti Riešės koplyčią, tuo metu priklausiusią dvarininkams Senkevičiams (Senkiewicz, Sinkiewicz). Nutarimą įgyvendinus, 1868 m. gegužės 16 d. koplyčia užantspauduota, jos inventorius perduotas Verkių bažnyčiai³⁹. Tik 1906 m. Viktoro Senkevičiaus prašymu ji vėl grąžinta tikintiesiems kaip privati dvaro koplyčia, bet pamaldos joje turėjo vykti be pamokslų ir katechezės⁴⁰.

Tų metų gruodžio 30 d. Verkių bažnyčios klebonas kreipėsi į vyskupą, prašydamas prie

privачios koplyčios Riešėje įsteigti filiją su parapijos teisėmis⁴¹. 1907 m. Verkių (Kalvarijų) bažnyčios klebonu paskirtas kun. Bronislovas Sarosiekas (1871–1929). Jis organizavo aukų rinkimą Riešės filijos koplyčios atnaujinimui. 1908 m. būsimos Riešės parapijos teritorija išskirta iš Kalvarijų parapijos, 1909 m. prasidėjo pastato išorės ir vidaus remonto darbai. 1911 m. Verkių bažnyčios dokumentuose minimos abi šiai parapijai priklausiusios koplyčios: medinė filija Riešėje ir koplyčia Raudondvaryje⁴². 1913 m., Vilniaus inžinierių ir architektų Vaclovo Michnevičiaus (Michniewicz) ir Aleksandro Parčevskio (Parczewski) biurui „Architekt“ parengus naujos, mūrinės, Riešės bažnyčios projektą, pradėtos rinkti aukos jos statybai, imta vežti akmenis, įrengta kalkių degimo krosnis⁴³. Riešėje planuota įrengti vasarvietę Vilniaus kunigų seminarijos profesoriams ir neturtingiems klierikams⁴⁴. Iki 1915 m.

37 Kažinskaitė 2020: 195.

38 [Verkių bažnyčios kronika, 1849 m.]. *VUB RS*. F. 4–A2600. L. 2v.

39 *Bojownicy* 1938: 210.

40 [Riešės bažnyčios raštai, 1907–1929 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 1. B. 10312. L. 25.

41 Ten pat. L. 12.

42 [Verkių bažnyčios dokumentai, 1901–1926 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 1. B. 9104. L. 4.

43 [Riešės bažnyčios remonto dokumentai, 1909–1927 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 1. B. 10317. L. 106, 112, 113v.

44 [Riešės bažnyčios remonto dokumentai, 1909–1927 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 1. B. 10317. L. 113.

sutvarkytas senosios koplyčios stogas, atnaujintas interjeras, sumūryta akmeninė šventoriaus tvora. Įsigyta Vilniuje veikusio Gurvičiaus fabriko čerpių. Liturginiai reikmenys taip pat įsigyti Vilniuje. Mišių taurė ir kiti liturginiai indai nupirkti iš Antano Laurinavičiaus (Ławrynowicz) religinių reikmenų parduotuvės, veikusios Didžiojoje gatvėje⁴⁵. Medinę paausotą ciboriją pagamino Rinkevičiaus (Rynkiewicz) dirbtuvės, o arnotas, liturginiai rūbai ir procesinės vėliavos įsigytos iš Jėzaus Širdies namų dirbtuvės⁴⁶.

1919 m. rugsėjo mėn. Vilniaus vyskupas Jurgis Matulaitis įsteigė Riešės parapiją⁴⁷. Ta proga iš Verkių bažnyčios Riešės koplyčiai atiduoti keli arnotai, kapa, dalmatikos ir stulos. Pirmuoju naujos parapijos klebonu paskirtas kun. Vincentas Švietlickis (Świetlicki, 1879–1923)⁴⁸.

Tuo metu bažnytėlė buvo medinė, vienanavė, stačiakampio plano, 17 m ilgio ir 10 m pločio, su dešinėje pusėje pristatyta zakristija, stogas dengtas gontais, su nedideliu bokšteliu⁴⁹. Šventoriuje stovėjo medinė trijų tarpnių varpinė. Išorinį bažnyčios vaizdą užfiksavo Vilniaus piešimo mokyklos auklėtinis Jurgis Jodkovskis (1862–1929)⁵⁰, gaila, piešinys primityvokas. 1938 m. Riešėje fotografavo Janas Bulhakas, tačiau jis įamžino tik senąją medinę varpinę, karčemą, kleboniją ir paveikslą, prie kurio dar grįšime vėliau⁵¹. Žinių apie bažnytėlės interjero įrangą teikia tik rašytiniai šaltiniai.

Dėl bažnyčios titulo lieka neaišku: vienur teigiama, kad ji buvo nekonsekruota, tik pašventinta Šv. vyskupo Stanislovo titulu⁵²; kitur, pavyzdžiui, arkivyskupo Kazimiero Michalkevičiaus 1930 m. lapkričio 15 d. rašte, kuriuo į Riešės bažnyčią įvedama Šv. Pranciškaus trečiojo ordino kongregacija, nurodomas senasis bažnyčios titulas – Švč. Mergelės Marijos Vardo⁵³. 1937 m. tuometinis Riešės klebonas Petras Roginskis netgi kreipėsi į Kuriją prašydamas nustatyti tikrąjį šventovės titulą⁵⁴. Šiaip ar taip didžiąjame bažnyčios altoriuje kabėjo ne titulinis, o šv. Stanislovo Kostkos atvaizdas. Vizitacijos aktų

45 Antano Laurinavičiaus (Ławrynowicz) liturginių reikmenų dirbtuvė veikė Vilniuje, Didžiojoje gatvėje.

46 [Riešės bažnyčios remonto dokumentai, 1909–1927 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 1. B. 10317. L. 128v–129.

47 [Riešės bažnyčios vizitacijos aktas, 1923 m.]. *LVIA*. F. 694. Ap. 5. B. 3842. L. 4; [Riešės bažnyčios dokumentai, 1911–1921 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 1. B. 10313. L. 14.

48 Mirus kun. Švietlickiui, jo pareigas trumpam perėmė kun. Julijonas Eidziatovičius (Ejdziatowicz), 1923–1928 m. klebonu buvo kun. Dominykas Gailušas (Gajlusz, 1887–1953), 1928–1929 m. – kun. Bronislovas Sarosiekas, 1929–1930 m. – kun. Česlovas Vitalis Gurskis (Górski, ? – 1930), 1930–1936 m. – kun. Nikodemus Maslovskis (Masłowski, 1889–1978), vėliau – Petras Roginskis (Rogiński, 1896–1985), sovietų areštuotas 1939 m.

49 [Riešės bažnyčios vizitacijos aktas, 1923 m.]. *LVIA*. F. 694. Ap. 5. B. 3842. L. 1; [Riešės bažnyčios vizitacijos aktai, 1930–1938 m.]. *LMAVB RS*. F. 318–18875.

50 J. Jodkovskis, Riešės miestelis, pop., spalvoti pieštukai, 14,7 × 20, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Prieiga per internetą: https://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/20000005390417?s_id=rlyibjsF5p-DAwueh&s_ind=1&valuable_type=EKSPONATAS.

51 [Janas Bulhakas, Riešės bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslas nuotrauka, 1938 m.]. *LVIA*. F. 1135. Ap. 3. B. 618.

52 [Riešės bažnyčios vizitacijos aktai, 1930–1938 m.]. *LMAVB RS*. F. 318–18875. L. 1.

53 [Riešės parapijos dokumentai, 1929–1939 m.]. *LVIA*. F. 694. Ap. 9. B. 3849. L. 26.

54 Ten pat. L. 62.

3 pav. Janas Bulhakas, Simono Čechavičiaus paveikslas „Šv. Stanislovas Kostka“ prieš restauraciją, 1938 m. *LVI*A

duomenimis⁵⁵, bažnyčioje, be didžiojo, buvo du šoniniai altoriai: dešinėje – su Nukryžiuotojo paveikslu⁵⁶, kairėje – su Švč. Mergelės Marijos paveikslu, uždaromu stiklinėmis durelėmis⁵⁷. Vidaus įrangą papildė medinė, „riešutų spalva“ dažyta sakykla, trys klausyklos, chore – penkių balsų vargonai, netoli durų – didelis akmuo šventam vandeniui, prie kurio pakabintas didelis kryžius. Buvo negausus, bet pakankamas liturginių indų ir drabužių rinkinys, paminėtinas relikvijorius su šv. Kazimiero relikvija. 1923 m. aprašyme dar minimi ant sienų kabėję keturi įstiklinti Dievo Motinos paveikslai, „Šv. Juozapo su Kūdikėliu Jėzumi“ paveikslas, „Šv. Vincento Pauliečio“ atvaizdas, „Šventojo su Jėzaus atvaizdu“ (tikriausiai šv. Judo Tado) paveikslas, dvi „gegužinėms“ pamaldoms skirtos Dievo Motinos skulptūros,

14 miniatiūrinių Kryžiaus kelio stočių, du procesijų altorėliai, iš kurių vienas su „Kristaus Alyvų kalne“ ir „Nekaltojo Prasidėjimo“ paveikslais ir kt.⁵⁸

Pastatų priežiūra kėlė daug rūpesčių Riešės klebonams. 1928 m. klebonas kun. Bronislovas Sarosiekas informavo Vilniaus arkivyskupą apie prastą pačios bažnyčios, šventoriaus tvoros ir klebonijos pastatų būklę – būtinai reikėjo tvarkyti bažnyčios stogą ir langus, be to, naikinti grybelį, „baisiai naikinantį grindis jau net ir presbiterijoje“⁵⁹. Kadangi 1913 m. pastatyta kalkių degimo krosnis jau buvo begriūnanti, klebonas prašė Kurijos skirti lėšų jos remontui, kad būtų galima pradėti bažnyčios ir šventoriaus tvoros remontui reikalingų kalkių degimą. Iš šio

55 [Riešės bažnyčios vizitacijos aktas, 1923 m.]. *LVI*A. F. 694. Ap. 5. B. 3842; [Riešės bažnyčios vizitacijos aktai, 1930–1938 m.]. *LMAVB R.S.* F. 318–18875.

56 Šiame altoriuje buvo ir krikštykla, laikoma tabernakulyje; 1934 m. vizitacijos akte krikštykla jau minima zakristijoje.

57 1930 m. duomenimis, tai buvo Aušros Vartų Dievo Motinos atvaizdas.

58 [Riešės bažnyčios vizitacijos aktas, 1923 m.]. *LVI*A. F. 694. Ap. 5. B. 3842. L. 2–3.

59 [Prašymas lėšų Riešės bažnyčios remontui, 1928 m.]. *LVI*A. F. 694. Ap. 5. B. 3875. L. 1.

prašymo sužinome įdomų faktą, kad neišgalėdami bažnyčiai aukoti pinigų ar žemės ūkio produktų, parapijiečiai tuo laikotarpiu nešdavo bažnyčiai kaip auką lauko akmenis ir kalkakmenis, taip pat aukojo savo rankų darbą.

1931 m. pavasarį netoliese iš aukų nupirktame žemės sklype pradėta rengtis naujos bažnyčios statyboms. Kertinio akmens pašventinimo ceremonija buvo numatyta 1932 m. gegužės 8 d.⁶⁰ 1934 m. jau kilo šios bažnyčios mūrai⁶¹, tačiau dėl karo ir pokario įvykių jos įrengimo darbai užtruko. Tik 1956 m. rugpjūčio 5 d. vyskupas Julijonas Steponavičius konsekrovo naująją Riešės bažnyčią Šv. Vyskupo Stanislovo titulu⁶².

Vykstant naujos bažnyčios statyboms, buvo tvarkoma ir senoji, medinė, bažnytėlė. 1938 m. vizitacijos akte nurodyti kiti ant drobės tapyti paveikslai šoniniuose altoriuose, vaizduojantys šv. Juozapą ir šv. Aloyzą. Didžiajame altoriuje tebebuvo šv. Stanislovo Kostkos atvaizdas. Paminėta, kad šis kūrinytapytas Simono Čechavičiaus ir yra didelės meninės vertės⁶³. Tais metais jis buvo restauruotas, tikriausiai, planuojant ateityje perkelti į naują bažnyčią. Deja, 1944 m. liepos 3 d. atsitraukianti vokiečių kariuomenė padegė Riešę ir senoji medinė bažnyčia sudegė su visu inventoriumi. Klebono raporte minima, kad spėta išnešti tik Švč. Sakramentą ir kai kuriuos liturginius drabužius⁶⁴.

Nuostabu, kad išliko jau minėtos 1938 m. darytos Jano Bulhako nuotraukos, kuriose užfiksuotas senosios Riešės bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslas⁶⁵. Fotografas įamžino paveikslą prieš restauravimą ir po jo, nurodė kūrinio autorių ir drobės formatą (187 × 109) (3, 4 pav.). Kitoje nuotraukos pusėje užrašyta,

4 pav. Janas Bulhakas, Simono Čechavičiaus paveikslas „Šv. Stanislovas Kostka“ po restauracijos, 1938 m. LVIA

60 [Riešės parapijos dokumentai, 1929–1939 m.]. LVIA. F. 694. Ap. 9. B. 3849. L. 30, 48.

61 [Riešės bažnyčios vizitacijos aktai, 1930–1938 m.]. LMAVB RS. F. 318–18875. L. 21.

62 Tryk 1999: 7.

63 [Riešės bažnyčios vizitacijos aktai, 1930–1938 m.]. LMAVB RS. F. 318–18875. L. 24.

64 [Riešės bažnyčios dokumentai, 1944–1946 m.]. LMAVB RS. F. 318–41. L. 1.

65 [Janas Bulhakas, Riešės bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslas nuotraukos, 1938 m.]. LVIA. F. 1135. Ap. 3. B. 618.

5 pav. Nicolas Dorigny pagal Carlo Marattos paveikslą, 1689 m., raižinys, 50,5 × 31,0. Britų muziejus Londone

kad drobę restauravo Vilhelmas Kuklis⁶⁶.

Kiek galima spręsti iš nuotraukų, paveikslas tikrai galėjo būti tapytas Čechavičiaus. Tai italų dailininko Carlo Marattos apie 1686 m. sukurto altorinio paveikslo „Švč. Mergelės Marijos pasirodymas šv. Stanislovui Kostkai“ kopija. C. Marattos drobė iki dabar yra Romos Šv. Andriejaus (Sant'Andrea al Quirinale) bažnyčios Šv. Stanislovo Kostkos koplyčioje. Žinoma, kad S. Čechavičius ne kartą yra kopijavęs garsias italų drobes Romos bažnyčiose, nors gali būti, kad ši kompozicija sukurta vėliau, remiantis grafine C. Marattos paveikslo kopija (5 pav.). Tikėtina, kad į Riešės bažnyčią ši drobė pateko Zyberkų laikotarpiu. Šių didikų giminėje, fundavusioje ne vieną bažnyčią jėzuitams, šv. Stanislovas Kostka buvo labai gerbiamas. Šio šventojo titulu buvo konsekruota ir bažnyčia

Dvietės dvare, kurios didžiajame altoriuje XIX a. pradžioje buvo Šv. Stanislovo Kostkos paveikslas, priskiriamas Marcello Bacciarelli teptukui⁶⁷.

Apibendrinant sukauptą medžiagą galima konstatuoti, kad senosios Riešės bažnyčios istorijoje itin reikšmingas buvo XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios laikotarpis, kai ji buvo atnaujinta Zyberkų rūpesčiu. Riešės bažnyčios tyrimas atskleidė kultūros istorijai reikšmingų faktų, praturtino naujais duomenimis kai kurių XVIII–XIX a. dailininkų kūrybinės biografijas (paminėti nežinomi Rustemo, Otoselskio, Kulikovskio darbai). Kultūros istorijai reikšmingi ir Gucevičių bei Hornovskių šeimų ryšiai su Plateriais bei Zyberkais, skatinantys toliau gilintis į Riešės apylinkių istoriją.

⁶⁶ V. Kuklis dirbo restauratoriumi-konservatoriumi Vilniaus miesto muziejuje, po karo – Poznanės nacionaliniame muziejuje.

⁶⁷ Kaminska 2006: 150.

Nors pats senosios Riešės bažnyčios pastatas neišliko, vis dėlto yra tikimybė, kad dalis buvusio Riešės bažnyčios inventoriaus yra išgelbėta ir pateko į kitas Vilniaus vyskupijos bažnyčias. Kol kas vienintelis šios bažnytėlės vidaus įrangą atspindintis ikonografinis šaltinis – 1938 m. atlikta didžiojo altoriaus paveikslo „Šv. Stanislovo Kostkos vizija“ nuotrauka. Informacija apie iki šiol nežinotą S. Čechavičiaus paveikslą papildo žymaus dailininko kūrybinę biografiją ir skatina tolesnius tyrimus ieškant tikslesnių duomenų apie ankstesnę šios drobės buvimo vietą ir atsiradimo Riešėje aplinkybes.

Gauta 2022 01 23
Priimta 2022 02 01

Santrumpos

LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas

VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

Šaltiniai

- [Dominikonų vienuolynų vizitacijų aktai, 1819 m.]. *LVIA*. F. 694. Ap. 1. B. 3662.
- [Dominikonų vienuolynų vizitacijų aktai, 1830 m.]. *LVIA*. F. 694. Ap. 1. B. 3776.
- [Dvietės bažnyčios vizitacijos aktas, 1852 m.]. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 320.
- [Notatki w rodzaju dzienika w kalendarzach na lata 1800–1803]. *LMAVB RS*. F. 9. B. 68–71.
- [Pabaisko dekanato bažnyčių metrikų nuorašų knyga, 1824 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 34. B. 20.
- [Platerio K. K. korespondencija, 1831–1833 m.]. *LVIA*. F. 1276. Ap. 2. B. 315.
- [Prašymas lėšų Riešės bažnyčios remontui, 1928 m.]. *LVIA*. F. 694. Ap. 5. B. 3875.
- [Riešės bažnyčios dokumentai, 1911–1921 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 1. B. 10313.
- [Riešės bažnyčios raštai, 1907–1929 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 1. B. 10312.
- [Riešės bažnyčios remonto dokumentai, 1909–1927 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 1. B. 10317.
- [Riešės bažnyčios vizitacijos aktas, 1923 m.]. *LVIA*. F. 694. Ap. 5. B. 3842.
- [Riešės bažnyčios vizitacijos aktai, 1930–1938 m.]. *LMAVB RS*. F. 318–18875.
- [Riešės bažnyčios vizitacijos aktai, 1930–1938 m.]. *LMAVB RS*. F. 318–18875.
- [Riešės parapijos dokumentai, 1929–1939 m.]. *LVIA*. F. 694. Ap. 9. B. 3849.
- [Verkių bažnyčios dokumentai, 1901–1926 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 1. B. 9104.
- [Verkių bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, 1783 m.]. *LVIA*. F. 694. Ap. 1. B. 3989.
- [Verkių bažnyčios kronika, 1849 m.]. *VUB RS*. F. 4–A2600.
- [Verkių bažnyčios metrikų knyga, 1802–1818 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 10. B. 152.
- [Verkių dominikonų vienuolyno ir bažnyčios vizitacijos aktas, 1828 m.]. *LVIA*. F. 604. Ap. 3. B. 1640.

Literatūra

- Acta primae visitationis Diocesis Vilnensis Anno Domini 1522 peractae*. Sud. S. C. Rowell. Vilnius: LII, 2015.
- Bojownicy kapłani za sprawę kościoła i ojczyzny*. Cz. II. T. IV. Sandomierz, 1938.
- Drėma, V. *Pranciškus Smuglevičius*. Vilnius: Vaga, 1973.

4. Janonienė, R. Kostrovickiai iš Arnionių – šeima, padėjusi išsaugoti Lauryno Gucevičiaus atminimą. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. 2017. Nr. 86–87: (I)koduota istorija architektūroje: 219–233.
5. Kačinskaitė, I. Raudondvaris prie Raudonojo Dvaro ežero: 400 metų istorinės raidos atspindžiai. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. 2020. T. 97: 193–228.
6. Kaminska, R.; Bistere, A. *Sakrālās architektūras un mākslas mantojums Daugavpils rajonā*. Rīga: Neptūnas, 2006.
7. *Kawalerowie i statuty Orderu Orła Białego 1705–2008*. Warszawa: ARX REGIA, Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego, 2008.
8. *Lietuvos dailininkų žodynas*. T. 2. Vilnius: LKTI, 2012.
9. Tryk, J. Więcej skupienia wewnętrznego. *Kurier Wileński*, 1999 maja 11.
10. *Urządnicy inflancji XVI–XVIII wieku: spisy*. Oprac. Krzysztof Mikulski i Andrzej Rachuba. Kórnik, 1994.

Rūta Janonienė

New Findings about the History of the Church of Riešė

Summary

The present church of St Stanislaus the Bishop in Riešė (Pol., *Rzesza*) was built in the first half of the twentieth century, but its history reaches the fifteenth century. In those years, there were several wooden Catholic churches or chapels in the area of Riešė. The article describes the history of the Church of the Name of the Blessed Virgin Mary, which was built in 1790 in the territory of the manor of Didžioji Riešė. Only some details have been mentioned in scholarly literature so far. The church, which was built on private property, actually belonged to the parish of the Dominicans of Verkiai. Between 1868 and 1906, the small church of Riešė was unable to provide services because of the tsarist colonial policy. At the beginning of the twentieth century, it became a filial church of Verkiai, and in 1919 the parish of Riešė was established. Early in the twentieth century, the church was renovated and extended, but it was burnt to ashes by the Wehrmacht in 1944. Thus, the photographs by Jan Bulhak, which are kept at the Lithuanian State History Archives, is all that can give us a picture of the past. These photographs depict the painting *The Vision of St Stanislaus Kostka* by Szymon Czechowicz (1689–1775) from the high altar of the old church, which is actually a copy of the altarpiece painted for the church of Sant'Andrea al Quirinale in Rome by Carlo Maratta in about 1686. This piece of art has never been mentioned in any article on Czechowicz.

The presumption made in the article is that the piece of art could have arrived to Riešė some time between the eighteenth century and the first decades of the nineteenth century, when the manors of Didžioji Riešė and Gulbinų Raudondvaris belonged to Jan Kazimierz Zyberk (Sieberg zu Wischling, 1742–1820), a general lieutenant of the Grand Duchy of Lithuania, and his wife Jadwiga Plater (c. 1780–1833).

KEYWORDS: Didžioji Riešė, Riešės (Gulbinų) Raudondvaris, Jan Kazimierz Zyberk, Verkiai Dominican Monastery, Szymon Czechowicz, St Stanislaus Kostka